

TUPROQ UNUMDORLIK XOSSALARI VA UNING TURLARINING AHAMIYATI

Temirova Gulmira O'ktamovna

Buxoro Davlat Universiteti ilmiy izlanuvchi
Jo'rayev Anvar Qurbonovich- Buxoro davlat texnika universiteti
professori
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17489766>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-oktabr 2025 yil
Ma'qullandi: 28-oktabr 2025 yil
Nashr qilindi: 31-oktabr 2025 yil

KEY WORDS

*tuproq, unumdorlik, ekin,
o'simlik, tosh, qum, tabiiy, suniy..*

ABSTRACT

Maqolada tuproq unumdorligi haqida tushunchalar, tuproq unumdorlik xossalari, uning turlarining ahamiyati va tuproq unumdorligiga ta'sir etuvchi omillar haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Ekinlardan yuqori va barqaror hosil olish hamda ishlab chiqarishda mehnat unumdorligini oshirish bevosita tuproqning unumdorlik darajasiga hamda dehqonchilik madaniyatiga bog'liqdir.

Tuproq unumdorligi deganda o'simlikni butun (vegetatsiya) o'suv davri davomida suv va oziq elementlari bilan taminlash xususiyati tushuniladi. Ana shu xususiyatiga ko'ra tuproq tabiiy jinslar, toshlar, qum va boshqalardan keskin farq qiladi.

Inson tuproqning unumdorlik xususiyatidan mutassil foydalanadi va ekinlardan yuqori hosil olish maqsadida uning tarkibiy o'zgarishlariga ta'sir qiladi. Qishloq xo'jaligining barcha sohalarni rivojlanishi tuproqning unumdorligiga bog'liqdir. Shuning uchun ham, tuproq qishloq xo'jalik ishlab chiqarishining asosiy vositasi bo'lib hisoblanadi va tuproq unumdorligi haqida g'amxurlik qilish qishloq xo'jalik bilan bog'liq barcha kishilarning kundalik vazifasidir.

Tuproq unumdorligi yerga oqilona ta'sir etganda yaxshilanib boradi, noto'g'ri ishlov berilganda esa aksincha, pasayib boradi.

Tuproq unumdorligi tabiiy va suniy turlarga bo'linadi. Tabiiy unumdorlik tabiiy omillar ta'sirida paydo bo'ladi.

Tuproqning unumdorlik darajasi, yani tuproqning u yoki bu darajada hosil olishni taminlash xususiyati, tabiiy omillarga va tarixiy sabablarga bog'liq. Iqlim, o'simliklar qoplami, tuproqning mineral tarkibi singari tabiiy omillar, tuproqning tabiiy unumdorlik darajasini belgilaydi. Tabiiy unumdorlik inson ta'sirisiz (ishtirokisiz) ro'y beradi. U asosan tabiiy ekinzorlarga xos bo'lib, odatda bunday unumdorlik darajasi tuproqning organik va mineral tarkibiga, kimyoviy, biologik, biokimyoviy xossalari bog'liq holda past yoki yuqori bo'ladi. Ibtidoiy tizimda dehqonlar o'zining amaliy faoliyatida tuproqning tabiiy unumdorligiga duch kelgan va undan foydalangan.

Inson tuproqni ishlash, sug'orish, o'g'itlash singari jarayonlari natijasida tabiiy unumdorlik darajasini o'zgartirdi va uning suniy unumdorligini vujudga keltiradi. Yani suniy unumdorlik inson tomonidan yaratiladi. Fan va texnika yutuklaridan foydalanib inson tuproqning tabiiy xossalarini o'zgartiradi. Tuproq unumdorligi potentsial va samarali unumdorlikka ham bo'linadi. Potentsial unumdorlik tuproqdagi oziq elementlarning umumiy miqdorini ko'rsatadi. Samarali unumdorlik tuproqdan o'simlik o'zlashtira oladigan oziq moddalar miqdori bilan belgilanadi.

Suniy yoki samarali unumdorlik inson faoliyati ishtirokida hosil bo'ladi va u tuproqda inson tomonidan oziq elementlarining ko'paytirilishiga, suv bilan taminlanishiga, tuproq fizik xossalarining yaxshilanishiga bog'liq. Binobarin, tuproq unumdorligi ijtimoiy, iqtisodiy tuzumga, ilm-fanning va ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishi bilan bevosita bog'liqdir. Tabiiy unumdorlik inson faoliyati tasirida doimo to'ldirilib boriladi. Ammo, inson tuproq unumdorligi haqida tegishli g'amxo'rlik qilmasa yoki uni malum darajada ushlab tura olmasa, samarali unumdorlik tabiiy unumdorlik darajasidan ham pasayib ketishi mumkin. Tuproqning samarali unumdorligini oshirish usullari xilma-xildir. Tuproqqa maqbul darajada ishlov berish, o'g'itlar va turli meliorativ tadbirlardan foydalanish, almashlab ekish, yerdan foydalanishning ilmiy asosda tashkil etishi, tuproqning ekologik holatini yaxshilash singari tadbirlar tuproq unumdorligining samaradorligini keskin oshirish imkonini beradi. O'simliklar hayotini omilar bilan to'la ta'minlash, ularga eng maqbul tuproq muxitini yaratish – tuproq unumdorligi deyiladi. Sun'iy yoki samarador unumdorlik inson mexnati va fan-texnika yutuqlarini muntazam va sifatli ravishda amalga oshirish natijasida hosil bo'ladi. sun'iy unumdorlikka ega bo'lgan tuproqlarda ma'lum darajada tabiiy unumdorlik ham bo'ladi, albatta.

Tabiiy unumdorlik tuproq hosil bo'lish jarayonda tabiiy sharoitda shakllangan unumdorlik xisoblanadi. U tabiiy sharoitlarga va tuproq paydo bo'lish jarayonida ishtirok etuvchi omillarga bog'liq bo'lib past yoki yuqori bo'lishi mumkin. Tabiiy pichanzorlar, yaylovlar va qo'riqxonalaridagi tuproq unumdorligi shular qatoriga kiradi.

Yashirin yoki potentsial unumdorlik tuproqni meliorativ holati yaxshilangandan so'ng shakillanadi. Sho'rlangan, botqoq, butazor, toshloq yerlarda melioratsiya tadbirlari amalga oshirilgandan so'ng madaniy ekish uchun sharoit yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Yer fondi. Toshkent."Ergeodezkastr" davlat qo'mitasi, 2016.- B.16-18.
- 2.O'zbekiston Respublikasining yer resurslari holati bo'yicha Milliy hisoboti. -Toshkent. 2018.- 84 b.
3. Voronin A.D. Основы физики почв. - Moskva: Izd-vo Moskovskogo universiteta. 1986.- 245 s.
- 4.Gafurov K. Почвы Karakulskogo oazisa i ix agronomicheskaya xarakteristika. Avtoreferat. kand.diss. -Tashkent. 1969.- 39 s.
- 5.Gafurov K., Abdullaev S. Xarakteristika pochvennogo pokrova oroshaemoy zony Buxarskoy oblasti.- Tashkent: Izd-vo «Fan», 1982.- 130 s.
6. www.google.ru
7. www.ziyonet.uz